

Miejsce Niska w projekcie „Lublinland”.

Przygotowała: Anna Brak

Referat został wygłoszony na Sesji Regionalnej *Moje miasto* 12 czerwiec 2007r. oraz na konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Pedagogiczną – Filia w Nisku pt. *Nadsanie życie codzienne w czasach pokoju i wojny*” w 2010 r. Został ona także opublikowany w Roczniku Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli w 2008 r.

Lublinland to pojęcie, którego używa się w odniesieniu do projektu utworzenia na ziemiach polskich państwa żydowskiego pod protektoratem niemieckim. Projekt ten został opracowany przez funkcjonariuszy hitlerowskich podczas II wojny światowej¹.

Niewiele wiemy na temat projektu Lublinland oraz koncepcji alternatywnych. Wiedza nasza ogranicza się do źródeł pośrednich i pojedynczych wypowiedzi funkcjonariuszy niemieckich. Dokumenty znajdujące się do 1945 roku w archiwum Centralnego Urzędu do spraw Przesiedlenia Żydów mogłyby nam lepiej naświetlić tę sprawę - niestety prawdopodobnie w całości uległy zniszczeniu w końcowej fazie wojny, kiedy to Niemcy pozbywali się kompromitującej ich dokumentacji. Pomimo to skąpe informacje zawarte w różnych późniejszych publikacjach umożliwiają nam częściową rekonstrukcję wydarzeń związanych z projektem utworzenia państwa żydowskiego w Europie Środkowo – Wschodniej.

Kwestia żydowska narodziła się już w 70 roku po Chrystusie, gdy naród żydowski opuścił swoje ziemie rozpraszając się wśród różnych narodów. Podstawowym celem aktywności politycznej Żydów w okresie trwających w Europie wojen i rewolucji było podejmowanie działań na rzecz terytorialnego rozwiązania kwestii żydowskiej i utworzenia niezależnego państwa żydowskiego. Emancypacja Żydów jaka narodziła się w Europie w XIX wieku przyczyniła się do wyłonienia nowych idei politycznych, jedną z najważniejszych był – syjonizm. Syjoniści głosili, iż Żydzi w diasporze są narodem jak każdy inny i widzieli rozwiązanie kwestii żydowskiej w utworzeniu własnego państwa w Palestynie. W tym to też celu zalecali masową emigrację do tej ziemi ze wszystkich krajów diaspery. W późniejszym okresie ruch syjonistyczny podzielił się na dwie grupy: syjonistów ścisłych, uważających, iż siedzibą Żydów powinna być Palestyna i terytorialistów, którzy dążyli do stworzenia państweczek żydowskich w krajach diaspery.² Głoszona przez tych pierwszych idea powrotu do Palestyny napotkała w praktyce znaczne problemy geopolityczne. Teren ten był zasiedlany od wieków przez Arabów, dla których stał się prawdziwą ojczyzną. Stąd przewagę zyskał syjonizm terytorialny. W nurcie tak pojmowanego syjonizmu sformułowano projekt „budowa Jerozolimy w każdym kraju”. Idea ta stała się szczególnie popularna w niektórych miastach polskich (np. Wilno czy Lublin).

Rozwój idei narodowych w społeczności żydowskiej wiązał się z coraz silniejszym poczuciem trwałego zakorzenienia na ziemiach polskich, które dla Żydów żyjących tu od kilku pokoleń stały się ziemią ojczystą. Stąd też podczas rewolucji 1905 roku w Rosji po raz

---

¹ E. Gigilewicz, *Lublinland*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t.11, Radom 2003, s.159.

² A. L. Szcześniak, *Judeopolonia* w: *Encyklopedia „białych plam”*, t. IX, Radom 2003, s. 71-72.

pierwszy zgłoszono postulat utworzenia Judeo-Polonii, jako państwa żydowskiego na ziemiach polskich. Po upadku rewolucji idea ta stała się elementem programu politycznego wielu lewicowych organizacji żydowskich.

Jednak do najbardziej wyrazistych koncepcji utworzenia państwa żydowskiego w Europie należy projekt Judeopolonii, czyli państwa wielonarodowego wykrojonego z obszaru dawnej Rzeczypospolitej i poddanego pod władzę Niemiec pochodzący z okresu I wojny światowej. Koordynacją wszystkich działań państwowotwórczych zajął się założony 17 sierpnia 1914 roku w Berlinie Niemiecki Komitet Wyzwolenia Żydów. Później zmienił on nazwę na Komitet ds. Wschodu. W założeniu Judeopolonia miała być tworem politycznym, podporządkowany Niemcom, w ramach zamierzonego przez nich tworzenia *Mitteleuropy*.³ Stanowić on miał państwo satelickie Niemiec, które na stałe rozczłonkowałoby i odizolowało ludność polską zaboru rosyjskiego od Polaków w powiększonym zaborze niemieckim i austriackim. W skład tego państwa, leżącego między Bałtykiem a Morzem Czarnym, weszłoby około 6 milionów Żydów z ziem polskich i Rosji, którzy obok 1,8 miliona Niemców byłiby najbardziej uprzywilejowaną warstwą ludności. Oprócz tego w Judeopolonii byłoby około 8 milionów Polaków, 5-6 milionów Ukraińców, 4 miliony Białorusinów oraz około 3,5 miliona Litwinów i Łotyszów – również pozbawionych własnej państwowości. W założeniach miała to być monarchia z niemieckim księciem na czele, niemieckim korpusem oficerskim w armii, niemiecką kulturą i językiem. Pierwotna forma tego projektu została przekreślona Aktem Listopadowym (5.11.1916) powołującym Królestwo Polskie pod patronatem cesarzy Niemiec i Austro – Węgier. Jednak, aż do czasu zakończenia wojny polsko – bolszewickiej trwały próby jego realizacji w odmiennych formach. Ostatecznie próba stworzenia przez Niemcy sztucznego tworu na ziemiach polskich zakończyła się w tym okresie fiaskiem.⁴ Jednak późniejszy projekt Lublinland w swojej genezie bardzo mocno nawiązywał właśnie do przedstawionej idei Judeopolonii.

Po dojściu Adolfa Hitlera do władzy i po rozpoczęciu przez rząd nazistowski polityki rasowej, niemieccy Żydzi na czele z Centralnym Związkiem Obywateli Niemiec Wyznania Mojżeszowego przyjęli program walki z antysemityzmem. Po ciężkich doświadczeniach społeczności żydowskiej z pierwszych lat funkcjonowania w państwie nazistowskim koncepcje własnego państwa, głoszone przez niemieckich syjonistów stawały się jedyną

---

³ Mitteleuropa - polityczny program będący celem wojennym Niemiec podczas I wojny światowej, zakładający dominację Cesarstwa Niemieckiego nad Europą Środkową i jej całkowitą eksploatację przez Niemcy, aneksję terytoriów zamieszkałych w większości przez ludność niemiecką oraz ich germanizację.

⁴ Więcej na temat Judeopolonii w: A. L. Szcześniak, *Judeopolonia. Żydowskie państwo w Państwie Polskim*, Radom 2001 lub A. L. Szcześniak, *Judeopolonia w: Encyklopedia „białych plam”*, t. IX, Radom 2003

nadzieją na przetrwanie w ówczesnej rzeczywistości. Stąd pojawił się pomysł utworzenia państwa żydowskiego poza granicami Rzeszy Niemieckiej. Koncepcja ta spotkała się z przychylnością funkcjonariuszy niemieckich. Jednocześnie „[...]Niemcy poprzez utworzenie państwa żydowskiego uzyskaliby nową przestrzeń życiową, a Żydzi mogliby wreszcie przystąpić do realizacji, formułowanej od początku XIX wieku idei własnego państwa[...]”⁵

Alfred Rosenberg – główny nazistowski twórca teorii rasistowskich – na konferencjach zwołanych 15 stycznia i 7 lutego 1939 roku stwierdził, że rząd niemiecki widzi rozwiązanie kwestii żydowskiej w przesiedleniu Żydów do jakiegoś zamorskiego kraju i utworzenie tam rezerwatu dla około 15 mln członków tej narodowości, czyli wszystkich ówczesnie żyjących Żydów na świecie. W swoich planach jako docelowe miejsce osiedlenia wskazywał poza Palestyną, także Madagaskar, Gujanę oraz Alaskę.⁶ W kontekście planu całkowitego pozbycia się Żydów z terytorium III Rzeszy, Niemcy utworzyli Centralny Urząd do spraw Przesiedlenia Żydów, powierzając jego kierownictwo Reinhardowi Heydrichowi. Podczas pertraktacji z państwami europejskimi jako docelowe miejsce planowanej ewakuacji poza Palestyną, brano pod uwagę także Madagaskar i Gujanę. To poszukiwanie kraju osiedlenia Żydów poza Europą było zgodne z zasadami rasistowskimi głoszonymi przez ideologów faszystowskich, według których Żydzi nie powinni zamieszkiwać na obszarze osiedleńczym białej rasy.

Idea utworzenia państwa żydowskiego poza Europą upadła po wybuchu II wojny światowej i po zajęciu przez Niemcy ziem polskich we wrześniu 1939 roku. Wtedy to zgodnie z ustaleniami zawartymi w tajnym protokole dodatkowym do układu Ribbentrop⁷ – Mołotow⁸ z 23 sierpnia 1939 r. rządy Niemiec hitlerowskich i ZSRR po zwycięstwach nad armią polską we wrześniu 1939 „podzielili łupy”. 28 września 1939 roku podpisano radziecko – niemiecki „traktat o granicach i przyjaźni”, w którym granica między Niemcami a ZSRR przebiegała wzdłuż Pisy, Narwi, linii Ostrołęka-Treblinka, Bugu, linii Bełżec-Wisłok oraz Sanu. Władze niemieckie nie potraktowały zagarniętych ziem polskich jednolicie. Znaczną część tych ziem włączono na mocy dekretu z 8 października 1939 roku do Rzeszy. Dotyczyło to województwa poznańskiego, pomorskiego, śląskiego, $\frac{3}{4}$ województwa łódzkiego z Łodzią, połowy warszawskiego oraz kilku powiatów kieleckiego i krakowskiego.⁹ Z pozostałych ziem podbitych na zachód od Bugu okupanci niemieccy utworzyli 12 października 1939 roku

---

⁵ E. Gigilewicz, *Lublinland*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t.11, Radom 2003, s.159.

⁶ Tenże, *Lublinland. Państwo żydowskie w planach III Rzeszy*, Radom 2004, s. 62.

⁷ Joachim von Ribbentrop (1893-1946) – minister spraw zagranicznych III Rzeszy w latach 1938-1945.

⁸ Wiczesław Mołotow (1890-1986) – polityk radziecki, wieloletni minister spraw zagranicznych, najpierw w latach 1939-1949, a później – 1953-1957.

⁹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914-1945*, Warszawa 2003, s. 417.

„Generalne Gubernatorstwo dla zajętych obszarów polskich”. Generalne Gubernatorstwo podzielono na cztery dystrykty: krakowski, radomski, lubelski i warszawski. Stolicą został Kraków, a Generalnym Gubernatorem mianowano Hansa Franka¹⁰. Jak pisze Roszkowski „[...] Hans Frank, [...] był panem życia i śmierci około 12 milionów mieszkańców GG.[...]”¹¹.

We wrześniu 1939 roku kolejne 2 mln Żydów znalazło się w granicach III Rzeszy, powstał więc projekt ewakuowania około 400 tysięcy Żydów z terenów Niemiec oraz około 600 tysięcy z obszarów wcielonych do Rzeszy na teren GG. Jesienią 1939 roku rozpoczęto realizowanie planu przesiedlenia Żydów z terenów Niemiec do rezerwatu zamkniętego linią Wisły i Sanu z jednej strony oraz Bugiem i granicą sowiecką z drugiej, czyli obszaru tożsamego z dystryktem lubelskim. Obszar Lubelszczyzny w wypowiedziach funkcjonariuszy hitlerowskich miał stanowić żydowską strefę osiedleńczą. W literaturze kwestią sporną i dyskusyjną pozostaje sprawa charakteru i celu prowadzonego na tym terenie osadnictwa. Edward Gigilewicz w książce *Lublinland. Państwo żydowskie w planach III Rzeszy* formułuje twierdzenie, że w pierwszym okresie wojny nie miało ono jeszcze charakteru zbrodniczego, tzn. że skoncentrowanie społeczności żydowskiej na tym terenie, zgodnie z ówczesnymi założeniami niemieckiej polityki ludnościowej, nie miało służyć eksterminacji tego narodu. Zasadniczym celem wysiedleń Żydów na Lubelszczyznę w okresie od jesieni 1939 roku do wiosny 1940 roku było „oczyszczenie” terenu III Rzeszy z przedstawicieli tego narodu.

Lublinland miał obejmować najbardziej na Wschód wysuniętą część Generalnego Gubernatorstwa, czyli na pewno miał on być położony w dystrykcie lubelskim, lub też zajmować cały jego obszar. Ta, utworzona przez Niemców, jednostka administracyjna obejmowała dawne województwo lubelskie, z wyłączeniem całego powiatu siedleckiego oraz niewielkiej części powiatu łukowskiego, czyli tworzyły go powiaty: Biała Podlaska, Radzyń, Dęblin, Włodawa, Lubartów, Puławy, Chełm, Lublin, Hrubieszów, Krasnystaw, Janów Lubelski, Zamość, Tomaszów, Biłgoraj. Ponadto do dystryktu lubelskiego włączono części powiatów: Tarnobrzeg, Nisko, Łańcut, Jarosław, Lubaczów, Rawa Ruska, i Sokal.¹² Po tych zmianach, obszar nowego tworu administracyjnego był zbliżony do powierzchni przedwojennego województwa i wynosił około 30 tys. km², czyli stanowił terytorium znacznie większe od tego, na którym założono po wojnie państwo Izrael. Przed rozpoczęciem deportacji do Lublinlandu mieszkało tu około 2 mln osób – na jeden km² przypadało 67

---

¹⁰ Hans Frank (1900-1946) – Funkcjonariusz hitlerowski, w latach 1939-1945 generalny gubernator w Generalnym Gubernatorstwie odpowiedzialny za nazistowską politykę względem Polaków.

¹¹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914-1945*, Warszawa 2003, s. 417.

¹² E. Gigilewicz, *Lublinland. Państwo żydowskie w planach III Rzeszy*, Radom 2004, s. 89.

mieszkańców – czyli teren nie był gęsto zaludniony i mógł stać się przedmiotem akcji kolonizacyjnej.

Wybór Lubelszczyzny, jako najwłaściwszego obszaru dla zorganizowania osadnictwa żydowskiego nie był przypadkowy. Decydowało o tym nie tylko położenie geograficzne tego terenu, nadające mu charakter zamkniętej, ograniczonej rzekami strefy, którą łatwo było kontrolować. Mógł o tym decydować także charakter kulturowy tego rejonu sprzyjający budowaniu tożsamości narodowej ludności tworzącej nowe państwo. Przed wojną teren Lubelszczyzny charakteryzował się znacznym odsetkiem ludności żydowskiej. W całym kraju Żydzi stanowili 7,8% jego mieszkańców, natomiast w przedwojennym województwie lubelskim, na obszarze o powierzchni 31 tys. km², żyło 2 mln osób, z czego Żydzi stanowili 10,9%.

Dla rozważań nad samym projektem „Lublinlandu”, zasadnicze znaczenie ma fakt włączenia do dystryktu lubelskiego części powiatu Nisko. Obszar ten obejmował gminy Jarocin, Nisko oraz Ulanów, o łącznej powierzchni 309 km² i liczył 19,4 tysięcy mieszkańców. To właśnie rejon Niska Eichmann wskazywał na miejsce zorganizowania państwa żydowskiego, a jak pisze Gigilewicz „[...] w świetle przedstawionych danych nie ma sprzeczności między źródłami informującymi o lokalizacji państwa żydowskiego w okolicach Niska lub Lublina. Pierwsza z tych miejscowości odgrywała kluczową rolę w organizowaniu przesiedleń na obszar dystryktu lubelskiego, gdyż była położona nad przewidywaną rzeką graniczną – Sanem oraz stanowiła ważny węzeł kolejowy. Właśnie z tego miejsca wielu Żydów rozpoczynało swoją wędrówkę do nowego miejsca osiedlenia[...]”¹³

Na początku II wojny światowej sprawa założenia żydowskiego obozu przesiedleńczego w okolicach Niska była dość szeroko prezentowana przez prasę amerykańską oraz zachodnioeuropejską, m.in. wydawany w Szwajcarii „National – Zeitung” z dnia 7 października 1939 roku informował o planie utworzenia w odległości około 15-20 km od Niska osiedla dla ośmiu tysięcy Żydów.¹⁴ W literaturze przedmiotu upowszechniło się przekonanie o lokalizacji tego obozu w Nisku, gdyż miejscowość ta stanowiła stację końcową pierwszych transportów kolejowych, którymi zaczęto przywozić Żydów na ziemie polskie. Zachowana dokumentacja wskazuje jednak, że przesiedleńcy po przybyciu do Niska, byli od razu kierowani do Zarzecza, niewielkiej miejscowości położonej na przeciwległym

---

¹³ E. Gigilewicz, *Lublinland. Państwo żydowskie w planach III Rzeszy*, Radom 2004, s. 90.

¹⁴ Tenże, *Nisko afera*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t.13, Radom 2003, s.53.

brzegu Sanu. Można sądzić, że obóz przejściowy zorganizowany w Zarzeczcu był jednym z elementów, być może jednym z najważniejszych, całego projektu Lublinlandu. Stanowił przygotowanie do podjęcia na Lubelszczyźnie żydowskiej akcji kolonizacyjnej o trwałym charakterze. Obóz przesiedleńczy postanowiono zlokalizować z dala od dużych ośrodków miejskich.

Założenie obozu dla osadników żydowskich zostało dokładnie przygotowane przez służby niemieckie, a szczególną rolę w tym procesie odegrał Adolf Eichmann, który oprócz studiów teoretycznych często dokonywał także rekonesansów terenowych. I taki rekonesans przeprowadził także w okolicach Niska wspólnie z generałem Franzem Stahleckerem. Ponadto Eichmann obecny był przy rozładunku wagonów, w których przywieziono pierwszy transport Żydów z Ostrawy, Wiednia i Pragi, liczący około 1000 osób. Upamiętnia to wydarzenie tablica znajdująca się na budynku stacji PKP w Nisku.

Szczegółowy plan ewakuacji Żydów z Ostrawy do Generalnego Gubernatorstwa został opracowany pod auspicjami Centralnego Urzędu do spraw Emigracji Żydów. W porozumieniu z przedstawicielami instytucji żydowskich ustalono, że w pierwszych transportach udadzą się grupy fachowców wraz z odpowiednim wyposażeniem potrzebnym do wzniesienia obozu przejściowego dla następnych przesiedleńców. Jednocześnie formowano oddziały policji żydowskiej, których zadaniem było utrzymywanie porządku podczas odprawy transportu i podróży osadników. Warunki bytowe w obozie były dość trudne, ale nie można ich uznać za dyskryminujące. Osadnicy mieszkali w drewnianych barakach, spali na drewnianych łóżkach z materacami i pierzynami, rzeczy osobiste trzymano w skrzyniach i walizkach. Wszyscy pensjonariusze zobowiązani byli do pracy, za co mieli otrzymywać wynagrodzenie pieniężne. Z części przesiedleńców utworzono brygady budowlane, liczną grupę skierowano do modernizacji dróg dojazdowych do obozu oraz odbudowy pobliskiego mostu. Utworzono również niewielką brygadę, której zadaniem było pozyskiwanie drewna z pobliskiego lasu, ponadto istniały także wydzielone grupy odpowiedzialne za utrzymywanie porządku w obozie oraz zajmujące się przygotowaniem posiłków w systemie żywienia zbiorowego. Najliczniejsze jednak grupy robocze skierowano do prac terenowych, związanych z budową wału ziemnego, co należy tłumaczyć tym, że obóz w Zarzeczcu znalazł się w planowanej strefie przygranicznej w pobliżu Sanu.

Wprowadzony w obozie system pracy, w opinii świadków, nie miał charakteru represyjnego, a tym bardziej niewolniczego. Opiekę nad robotnikami sprawowało 11 lekarzy oraz aptekarz. Pensjonariusze wyłonili spośród siebie zarząd gminy wyznaniowej, który utworzyło trzech Wiedeńczyków i dwóch Paryżan. Przedstawiciele gminy uczestniczyli

nawet w rozmowach przeprowadzonych w Lublinie z przedstawicielami tamtejszej gminy żydowskiej w sprawie dalszego organizowania osadnictwa żydowskiego na Lubelszczyźnie.¹⁵ Są także dowody potwierdzające utrzymywanie przez żydowskie władze obozowe kontaktów z gminami żydowskimi w Ulanowie i Tomaszowie Lubelskim. Niemcom udało się także nakłonić grupę pensjonariuszy z Zarzecza do podjęcia eksperymentu osadniczego na obszarze zajętych przez Rosjan, w związku z tym 18 młodych mężczyzn wyekspediowano jesienią 1939 roku do Lwowa. Misje podejmowane przez Żydów z obozu w Zarzeczu świadczą o tym, że pensjonariusze tego ośrodka, w planach twórców ogólnego projektu Lublinland, mieli aktywnie uczestniczyć w procesie tworzenia żydowskiego terytorium autonomicznego. Ponadto wyjazdy tych delegacji świadczą też o tym, że przynajmniej w początkowej fazie istnienia ośrodek w Zarzeczu miał charakter obozu otwartego, w tym czasie wszelkie przejawy antysemityzmu ze strony niemieckiej służby obozowej, którą przecież stanowili żołnierze SS, miały charakter jedynie incydentalny.

Od początku 1940 roku sytuacja obozu pogarszała się, coraz częściej musiał on korzystać z pomocy żywnościowej, organizowanej na Zachodzie, a także wśród gmin żydowskich na obszarze GG. Gdy od początku 1940 roku władze Rzeszy coraz wyraźniej skłaniały się do całkowitego zarzucenia planu tworzenia żydowskiego terytorium na ziemiach polskich rozpoczęto zwalnianie niektórych osób z obozu (np. kierownik żydowski Eisler). Ostatecznie obóz przejściowy w Zarzeczu zlikwidowano 13 kwietnia 1940 roku, a wszyscy wówczas przebywający jeszcze w obozie pensjonariusze, czyli 501 osób, zostali transportem kolejowym przewiezieni przez Ostrawę do Wiednia. Obóz w Zarzeczu został wkrótce adoptowany dla jednostki wojskowej Wehrmachtu i już od maja 1940 roku stacjonował tu oddział ochrony pogranicza.

Za koniec działań na rzecz utworzenia rezerwatu (państwa) żydowskiego na Lubelszczyźnie można uznać zakończenie pierwszej fazy deportacji, co nastąpiło w kwietniu 1940 roku. Zakończenie tej fazy deportacji było związane z przystąpieniem Niemiec do walk na froncie zachodnim. Wybuch wojny z Rosją położył kres pierwotnym planom zorganizowania trwałego osadnictwa żydowskiego na Lubelszczyźnie. Już w 6 tygodni po agresji na Rosję, Adolf Hitler nakazał przystąpienie do „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” („Endlösung der Judenfrage”), co było równoznaczne z rozpoczęciem procesu biologicznej likwidacji narodu żydowskiego, w którym nie było już miejsca na projektowane państwo żydowskie.

---

¹⁵ E. Gigilewicz, , *Nisko afera*, w: : *Encyklopedia „białych plam”*, t.13, Radom 2003, s.53.

Alfred Rosenberg (1893-1946) - zbrodniarz hitlerowski, jeden z najbardziej wpływowych nazistów, twórca najważniejszych teorii rasistowskich narodowego socjalizmu oraz Minister Rzeszy do spraw Okupowanych Terytoriów Wschodnich. Jest uważany za twórcę takich założeń ideologicznych NSDAP, jak skrajny antysemityzm, przekonanie o wyższości rasy aryjskiej, teoria Lebensraumu (przestrzeni życiowej dla narodu niemieckiego na obszarach wschodnich) czy dążenie do obalenia traktatu wersalskiego. Urodził się w Rewlu (obecnie Tallinn) w Estonii w rodzinie Niemców bałtyckich wyznania kalwińskiego. Ojciec jego był kupcem. Studiował architekturę w Rydze i inżynierię w Moskwie. Był jednym z założycieli Niemieckiej Partii Robotników, która następnie przekształciła się w NSDAP. Po nieudanym puczu monachijskim w 1923 Hitler wyznaczył Rosenberga na tymczasowego przywódcę NSDAP. Tę funkcję sprawował on do momentu zwolnienia Hitlera z więzienia. Rosenberg był głównym nazistowskim twórcą teorii rasistowskich. Punktem wyjścia dla niego w interpretacji historii jest odwieczna walka ludów aryjskich i semickich; jedynie ludy nordycki są w stanie wytworzyć kulturę. Rosenberg starał się wykazać związki współczesnych Niemców z dawnymi cywilizacjami. Jego wywody mają charakter spekulatywny, mimo iż próbował nadać im charakter dobrze udokumentowanego studium historycznego. Za pierwszych historycznie potwierdzonych przodków ludów nordyckich uważał mieszkańców starożytnych Indii i Persów; antyczną Grecję klasyfikował jako "nordycką Helladę", a Rzym okresu klasycznego określał mianem "nordycko-republikańskiego Lacjum"; uważał, że naród niemiecki jest dziedzicem tych tradycji. Dokonał podziału ludzi w postaci rasistowskiej drabiny, mającej na celu uzasadnienie polityki hitlerowskiej. Rosenberg został schwytany przez aliantów po zakończeniu wojny. Wraz z innymi głównymi zbrodniarzami hitlerowskimi stanął przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze oskarżony o popełnienie zbrodni przeciw pokojowi, zbrodni wojennych i przeciw ludzkości. Uznany został za winnego wszystkich zarzutów. Alfred Rosenberg skazany został 1 października 1946 na karę śmierci. Wyrok wykonano przez powieszenie 16 października 1946 w norymberskim więzieniu.

Reinhard Heydrichowi (1904-1942) - wysoki niemiecki dygnitarz nazistowski i jeden z kierowników hitlerowskiego aparatu terroru oraz SS-Obergruppenführer i generał policji. Ze względu na swe zbrodnie, często nazywany "Archaniołem Zła". W lipcu 1932 roku otrzymał od Heinricha Himmlera polecenie stworzenia partyjnej służby bezpieczeństwa SD. Oprócz tego od marca 1933 roku był kierownikiem bawarskiej policji politycznej. W kwietniu 1934 roku został również szefem Tajnej Policji Państwowej (Gestapo) w Berlinie. Od stycznia 1935 roku był szefem Głównego Urzędu SD. Stał się zastępcą Himmlera i według niektórych, osobą numer trzy w nazistowskim aparacie władzy. Od 27 września 1939 do śmierci był szefem Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA) i w ten sposób podlegały mu prawie wszystkie służby bezpieczeństwa i policyjne III Rzeszy. W 1939 kierował akcją o kryptonimie Tannenberg, której celem była eksterminacja polskiej warstwy przywódczej i inteligencji. W jej wyniku zamordowano ponad 20 000 Polaków. Ponadto był organizatorem konferencji w Wannsee, której celem było omówienie realizacji decyzji Hitlera dotyczącego wymordowania Żydów, nazywanego przez nazistów "ostatecznym rozwiązaniem kwestii żydowskiej w Europie". Zmarł w wyniku zamachu dokonanego w 1942 roku.

Adolf Eichman (1906–1962) - niemiecki funkcjonariusz nazistowski, zbrodniarz wojenny. Studiował w Austrii inżynierię, lecz nie ukończył studiów. W 1932 ponownie wyjechał do Austrii, gdzie wstąpił do austriackiej Partii Nazistowskiej, a następnie do austriackiego odłamu SS. W 1933 powrócił do Niemiec i wstąpił do niemieckiej SS, gdzie osiągnął pod koniec kariery stopień Obersturmbannführera SS. Od stycznia do października 1934 służył w

obozie koncentracyjnym Dachau. Następnie powołany do centralnego biura SD w Berlinie, zajął się problematyką żydowską jako kierownik *Abteilung Juden*. Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Wiednia w marcu 1938 został tam oddelegowany, aby nadzorować aresztowania i likwidację Żydów, rok później podobną misję wykonywał w Pradze. Po konferencji na temat ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej w styczniu 1942 w Wannsee, objął nadzór nad wykonaniem jej postanowień jako pełnomocnik Heinricha Himmlera. W 1946 zbiegł z obozu amerykańskiego i po wielu latach ukrywania się na Bliskim Wschodzie, następnie dzięki pomocy udzielanej niemieckim zbiegom m.in. przez biskupa Aloisa Hudala osiedlił się w Argentynie w 1958 jako Ricardo Klement pod pseudonimem "Clemens". Wytropiony przez wywiad izraelski (Mossad) został 11 maja 1960 porwany spod domu w Buenos Aires i wywieziony do Izraela, gdzie stanął przed sądem. 15 grudnia 1961 skazano go na karę śmierci przez powieszenie. Wyrok wykonano 1 czerwca 1962 roku w więzieniu w Ramla parę minut po północy.

Franzem Stahleckerem (1900-1942) - zbrodniarz hitlerowski, który pełnił funkcję wyższego dowódcy SS i Policji Komisariatu Rzeszy Ostland oraz stał na czele *Einsatzgruppe A*. Urodzony w Sternenfels, wstąpił do NSDAP w 1932. Stahlecker otrzymał nominację na szefa SS i Policji Protektoratu Czech i Moraw. W 1940 skierowano go do Norwegii, gdzie również pełnił funkcję szefa miejscowej SS i Policji. Stahlecker należał także oczywiście do SS, w której osiągnął stopień SS-Brigadeführera. W czerwcu 1941 został dowódcą *Einsatzgruppe A*, która podobnie jak inne *Einsatzgruppen*, miała za zadanie likwidację na obszarze ZSRR Żydów, Cyganów, komisarzy bolszewickich i wszelkich innych osób cywilnych, uznanych przez III Rzeszę za wrogie. Oddziały Stahleckera (który dowodził *Einsatzgruppe A* do października 1941) działały na obszarze państw bałtyckich i w okolicach Leningradu, dokonując masowych mordów na dziesiątkach tysięcy ludzi. W październiku 1941 został mianowany wyższym dowódcą SS i Policji Komisariatu Rzeszy Ostland, który składał się z okupowanych przez Trzecią Rzeszę: Litwy, Łotwy, Estonii i Białorusi. Przez stosunkowo krótki okres sprawowania tej funkcji dopuścił się rozlicznych zbrodni na ludności cywilnej. Franz Stahlecker zginął 23 marca 1942 w starciu z radzieckimi partyzantami.

Bibliografia:

- Arendt H., *Eichmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, Kraków 1998.
- Bata A., Lawera H., *Nisko i okolice*, Nisko 1998.
- Gigilewicz E., *Lublinland*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t.11, Radom 2003.
- Gigilewicz E., *Lublinland. Państwo żydowskie w planach III Rzeszy*, Radom 2004.
- Gigilewicz E., *Nisko afera*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t.13, Radom 2003.
- Gilbert M., *The European Powers 1900-1945*, London 1965.
- Kowalik M., *Powiat niżański 1857 – 2002*, Nisko 2002.
- Newman B., *The New Europe*, London 1942.
- Reitlinger G., *The Final Solution*, London 1953.
- Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1914-1945*, Warszawa 2003.
- Szcześniak A. L., *Judeopolonia* w: *Encyklopedia „białych plam”*, t. IX, Radom 2003.
- Szcześniak A. L., *Judeopolonia. Żydowskie państwo w państwie polskim*, Radom 2001.